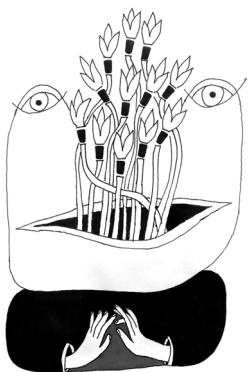

FODOR JÁNOS

A ROMÁNIAI MAGYAR ÉRTELMISÉGI ELIT A MAGYARORSZÁGI KÉMELHÁRÍTÁS HÁLÓJÁBAN 1971–1983 KÖZÖTT

**Domokos mindig is
nyíltan vállalta
a különböző
külképviseltek
munkatársaival ápol-
t kapcsolatát, melyből
különös figyelmet
a magyar és az
amerikai reláció
érdemelt a román
állambiztonság részéről.**

A magyarországi kémelhárítás története a kommunizmus időszakában egy jórészt elkezdett, de a maga teljességében fel nem dolgozott témaként határozható meg. Ez részben azzal is magyarázható, hogy iratanyagának mindössze töredéke került levéltárakba. Másrészt pedig a belső elhárítás anyagaival (azaz a BM III/III-as Csoportfőnökség) ellentétben a kémelhárítás (amely a III/II-es csoportfőnökséghez és annak struktúráihoz tartozott) anyagainak dossziéi nem minden esetben összefüggő események tételes felsorolásaiból, logikus láncolataiból állnak.¹ A jelen esettanulmányban példaként megmutatkozó dossziéra is jellemző a fenti megjegyzés, ugyanis az Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában található ÁBTL – 3.1.2. – M-40018 jelzetű munkadossziében található mintegy 270 kategorizált tétel található a körülbelül 400 oldalnyi vegyes anyagban, amely az 1971–1983 közötti időszakot „örökíti meg”.

A jelen tanulmány elsődleges célja, hogy némi támpontot nyújtson az eddigi magyarországi kémelhárítási és információszerzési tevékenységek romániai viszonyaihoz, de egyúttal kiegészíti az eddigi szakirodalmi narratívát, miszerint a magyarországi kémelhárítás mindössze a hetvenes évek végétől kezdett információkat gyűjteni Romániáról.² Ugyanakkor szintén cél rámutatni arra, ami talán ennél is érdekesebb, hogy a magyarországi állambiztonság már a hetvenes évek elejétől gyűjtötte a romániai ma-

gyarságra vonatkozó információkat, melyeket a külügyi apparátussal együttműködve különféle módokon használt fel. Ilyen módon az esettanulmány „főszeplője” a Koltai Ervin fedőnevű titkos megbízott, a bukaresti magyar nagykövetség diplomatája. Nagyjából tizenkét éves tevékenységének eredményeként jelentéseiben beszámolt a Romániában történő politikai eseményekről, a romániai magyar értelmiség helyzetéről, illetve annak magyarországi kapcsolatairól. Az informátoron keresztül megfigyelték a román titkosszolgálat tevékenységét, melyből a külügy árnyaltabb információkhoz jutott a hagyományos hírszerzési módszereken túlmenően.

Maga a dosszié, ahogy általában lenni szokott, a véletlen folytán került a tanulmány szerzőjének látókörébe. Az elsődleges cél ugyanis az volt, hogy a budapesti Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltárában őrzött anyagok között felkutatassa a Domokos Gézára vonatkozó jelentéseket, feltételezván azt, hogy mivel az 1989-es időszak előtt járt Domokos Géza Magyarországon (egész pontosan 1970–1979 között két évente, azt követően pedig a rendszerváltás után),³ így vélhetően nyoma lehet megfigyelésének. Különösképp annak ismeretében, hogy a romániai viszonyok között az állambiztonsági szerv, a Szekuritáté jóvoltából megfigyelt személyként volt számontartva.⁴ Néhány jelentéktelen jelentés erejéig valóban felbukkant neve a magyar állambiztonsági iratokban, ami azonban ennél is meglepőbb volt, hogy a III/II csoportfőnökség iratai között szerepelt sűrűbben a neve, tehát leginkább a kémelhárítás foglalkozott vele. Kikérve az érintett anyagokat, gyorsan kiderült, hogy megfigyelése nem az említett magyarországi útjaihoz kapcsolódott, mint ahogyan azt korábban feltételeztem, hanem romániai környezetében. Így ennek apropóján nagyrészt rekonstruálható a magyarországi kémelhárítás tevékenysége, illetve azon információszerzési mechanizmusa, amely alapján sajátos képet alkot a romániai magyar társadalmi viszonyokról. Mivel a magyar kémelhárítás már említett titkos megbízottja több romániai magyar értelmiségivel tartotta a kapcsolatot, sőt a legtöbb információ szám szerint is többségében Bitay Ödöntől, Huszár Sándortól, Bodor Páltól stb. származott, tevékenységének minden aspektusára jelen írásban nem térek ki, hanem mindössze a Domokos Gézától származó információk elemzését kísérelem meg, elsősorban a terjedelmi korlátok betartása végett. Ugyanakkor munkamódszerem második, kiegészítő vonatkozásához tartozik, hogy a vizsgált időszak (kb. az 1970-es évek második felétől egészen 1983-ig) tekintetében megvizsgáltam Domokos Géza a Szekuritáté megfigyelései alapján összeállított követési dossziéinak azon részeit, amelyek egyrészt erre az időszakra vonatkoznak, valamint különösen azon részeket, amelyek a magyarországi külügyi kapcsolattartásra vonatkoznak.

Némileg messzebből indítva, mivel a román–magyar állambiztonsági kapcsolatok igencsak létező fogalom pár volt a kommunizmus időszakában, ennek számos periódusa, alkorszaka volt. Összességében az eddig a témában megjelent elemzések szerint a kezdetben, tehát a rendszer kiépülésének időszakától egészen az 1960-as évek végéig ez a kapcsolat különösen „intenzívnek” és kölcsönösnek bizonyult. Stefano Bottoni szerint a belügyi együttműködés speciális területet képezett az 1945 utáni magyar–román kapcsolattörténetben, azonban az 1960-as évektől egyre több és mélyebb feszültségforrás terhelte a diplomáciai és pártkapcsolatokat, aminek kevés hatása volt a belügyi szervek együttműködésére, azonban a későbbiekben ez radikálisan megváltozott.⁵ Olyannyira, hogy az 1970-es években az egykor igencsak intenzív együttműködés mindössze a közös határellenőrzés (gyakorlatilag a tiltott határátlépések monitorizálása) szintjére

redukálódott, és az évtized közepe-vége fele ez is megszűnni látszott. Ilyen módon mindez egyenesen letűkrözte a román–magyar diplomáciai viszony elhidegülését, sőt az 1980-as évek közepétől kimondottan ellenséges mivoltát is. Ugyanakkor Románia tényleges hírszerző tevékenységet folytatott Magyarországon, elsősorban politikai és katonai témaköröket érintően. Emellett Budapestre akkreditált diplomatáik találkoztak NATO-országokhoz köthető és japán diplomatákkal, akiknek tudatosan kiszivárogtattak a KGST-vel és a Varsói Szerződéssel kapcsolatos adatokat is. Nemcsak belföldön, hanem külföldön is adott munkát Románia a magyar kémelhárításnak, mivel a romániai magyar külképviseleteket fokozottan ellenőrizték (levélellenőrzés, titkos figyelés), illetve kísérletet tettek az ott dolgozók körében ügynöki pozíciók létesítésére is.⁶ A „kölcsönösség” jegyében, különösen az 1970-es évektől jelent meg az állambiztonsági iratokban „nem baráti szocialista országok” között Románia X-300-as jelzéssel, amely ellen – Ungváry Krisztián fogalmazása szerint – „mérsékeltbb hírszerzési és kémelhárítási tevékenységet” folytattak védelmi célból.⁷

A fentebb körülírt jelenség keretében értelmezhető a „Koltai Ervin” fedőnevű titkos megbízott tevékenysége is, aki magyar állampolgárságú hálózati személyként információgyűjtést végzett. Tevékenységét diplomata beosztásban végezte, többségében a bukaresti nagykövetségen. Ebben az időszakban (tehát 1971–1983) között Biczó György, Rajnai Sándor, valamint Barity Miklós szolgált beosztott nagykövetségként.⁸ A diplomata visszaemlékezések szerint Biczó György „*jóvívális tanácselnökként viselkedett a diplomáciai szolgálatban is* (bukaresti küldetése előtt szegedi városi tanácselnök volt), *rendes ember, rendes főnök volt, de nem sokat kezdeményezett,*” románul nem tudott, így mikor nem állt rendelkezésre tolmács, oroszul érintkezett a bukaresti vezetőséggel.⁹ Elődjéhez képest Rajnai Sándor profi diplomatának bizonyult, beosztottjai kiváló képességekkel rendelkező szervezőként jellemezték.¹⁰ Rajnai kinevezése komoly jelzésértékű gesztusnak számított a magyar diplomácia részéről, ugyanis a kiváló moszkvai kapcsolatokkal rendelkező külügyi hírszerzés volt főnökének¹¹ Bukarestbe küldése a két ország kapcsolatában is számos változást jelentett. Mindamellet, hogy élénkültek és minőségben javultak a bukaresti követség kulturális rendezvényei, az ő mandátuma alatt történt a kolozsvári főkonzulátus megnyitása is.

A történet harmadik szereplője pedig Domokos Géza (1928–2007), aki a romániai magyar politikai és értelmiségi élet egyik meghatározó szereplőjeként tartható számon, többek között szerkesztő, író, kiadóigazgató, műfordító és politikus volt. Szülei elszegényedett székelyföldi családból származtak. Tanulmányait a zágoni elemi iskolában kezdte, majd a sepsiszentgyörgyi Székely Mikó Kollégiumban folytatta. 1948-ban a kolozsvári Bolyai Egyetem magyar–orosz szakára felvételizett, az első tanulmányi évet követően ösztöndíjasként Moszkvába küldték. Tanulmányait a Makszim Gorkij Irodalmi Intézetben folytathatta, ahol többek között Pausztovszkij tanítványaként diplomázott. Hazatérését követően Bukarestben telepedett le. Pályáját az *Előre* című országos lap riportereként kezdte 1954-ben. Azt követően 1956-tól a *Pionír*, 1957–1961 között az *Ifjúmunkás* című lapoknál volt főszerkesztő, 1961-től pedig az Irodalmi Könyvkiadó nemzetiségi részlegének főszerkesztője volt. Főszerkesztősége idején indult a kiadó Forrás, Horizont és Romániai Magyar Írók sorozata. A váltást az 1968-as események jelentették, amikor Művelődés- és Művészetügyi Állami Bizottság nemzetiségi bizottságának elnöki tanácsadójaként részt vett a Román Kommunista Párt Központi Bizottsága által rendezett értelmiségi találkozókön, ahol a kisebb-

ségi igények egyik szószólója volt. Amikor az ún. „kettős kötődés” elvével a magyarországi írók megpróbálták megfogalmazni azt a tételt és elvárást, hogy a kisebbségi magyar irodalmak a maguk kettős kötődésével (egy szomszédos szocialista országban lévő többségi nemzet felé, magyar íróként) hidat alkothassanak a magyarság és szomszédai között, Domokos az *Előrében* közölt cikkben foglalt állást a Román Kommunista Pár álláspontját hangoztatva. Vélhetően ennek is köszönhetően kaphatta kinevezését a Kriterion Könyvkiadó igazgatói posztjára, melyet a rendszerváltásig sikerült megőriznie. A rendszerhez fűződő lojalitásának alapja nem a ceaușescu román nemzeti voluntarizmus vagy a szocializmus-hoz való ragaszkodás volt. Ezek legfeljebb hivatkozási alapként szolgáltak, hanem annál inkább az 1930-as évekből örökölt kisebbségi etika, a népszolgálati eszme. A bukaresti székhellyel és kolozsvári fiókkal rendelkező kiadónál – Domokos vezetése alatt – közel 2000 cím jelent meg mintegy 21 millió példányban: magyarul, románul és a nemzetiségek nyelvén. Domokos a kiadót szellemi és kulturális műhellyé formálta. Domokos karizmatikusságának, határozott fellépésének, valamint a kiadón belül szinte minden apró részletre kiterjedő figyelmének és kompromisszumkészségének köszönhetően az 1980-as évek kulturális silányságát, valamint egyre szűkülő kiadói lehetőségeket sikerült egy viszonylag élhető mederbe terelni. A kiadó igazgatása mellett politikai szerepet is vállalt, 1969–1984 között a Román Kommunista Párt Központi Bizottságának póttagja volt. Emellett elismert tagja volt a román kulturális és irodalmi köröknek. A rendszerváltás időszakában – a korábbi kiadói munkán felüli társadalomszervezői tevékenységéből származó hálózatából táplálkozva – munkatársaival látott neki a megyei szervezetek egységes érdekvédelmi szövetségbe való tömörítéséhez. Az RMDSZ – Romániai Magyar Demokrata Szövetség – megalapítása és a szervezet országos hálózatának felépítése részben az ő érdeme. A szövetség első elnöke volt 1993-as visszavonulásáig. Nyugdíjas éveit emlékiratai összeállításának szentelte, politikai tevékenységének összegzése szintén ekkor történt. Publicisztikájával, önéletrajzi munkáival a romániai magyar közösség sorsának, dilemmáinak éles, pontos, mélyreható elemzését végezte el. Hosszan tartó betegségét követő halála után kívánsága szerint Zágonban helyezték örök nyugalomra.¹²

Domokos Géza, a jelen tanulmány keretei között vizsgált időszakban, az akkoriban betöltött állása miatt is a belügyi szolgálatok szoros megfigyelése alatt állt, szekuritátés dossziéját többen kutatták, idézték.¹³ Eddigi ismereteink szerint szorosabb megfigyelése az 1960-as évek végétől kezdődhetett, a fennmaradt és kutatható anyagában található ugyan feljegyzés 1973-ból, viszont megfigyelési dossziéját mindössze 1977-ben nyitották meg.¹⁴ A „Gheorghiu” megfigyelési fedőnéven olvasható anyag mintegy 29 dossziét tartalmaz, melyből az 1–4. kötetek a vele kapcsolatos informatív anyagokat tartalmazzák, valamint az 5–34. kötetek a kiadó irodájában, valamint a lakásán történt lehallgatások lejegyzett szövegei. Tehát a megfigyelésének jelentős része TO, vagyis operatív eszközök segítségével való megfigyelése alapján keletkezett. Ennek alapján lehallgatása az 1979. augusztus 14-én az Atena utca 22-es szám alatt található első emeleti lakására beszerelt két mikrofon által történt.¹⁵ Későbbi visszaemlékezése alapján Domokos Gézának erről tudomása volt anélkül, hogy saját megfigyelési dossziéjának tartalmát ismerte volna, ahogyan az a következő részletből kiderül: „1972 februárjában költöztünk utolsó bukaresti lakásunkba, az Aleea Zoe, később strada Atena 22. alá. Eltelt jó néhány év, amikor rájöttünk, hogy valamit csinálni kellene a telefontal. Az előszobába szereltettük fel, s amikor csengett, át kellett

járnunk az egész lakáson; különösen a konyhától esett messzire, ahol Évi, amikor nem volt munkában, a legtöbbet tartózkodott. Elhatároztuk, hogy külön csengővel, telefonkészüléket tétetünk a konyhai folyosóra is. Szóltam a Scánteia Háza szerelőjének – régi ismerős volt, származására nézve görög, tudója minden szerkesztőség minden telefonjának –, hogy szerezzen nekem egy készüléket. Csekély száz lejért hozott is nemsokára. Vadonatúj, piros színűt. Emiatt, a piros telefon miatt lettünk gazdagabbak egy bizonyossággal. És szegényebbek egy illúzióval: hogy azért mégsem... – Van egy ötletem – mondta Évi. – Helyezzük az új, szebbik készüléket az előszobába, a régit meg költöztessük át a konyha mellé! Zis si fācut, mondja a román. Így tettünk. Csakhogy, amikor görög barátom a régi telefont készült leszerelni, megtalálta benne a lehallgatót. Egy ügyes kis kerek valamit. Odahívott, megmutatta. – Mit csináljak? – kérdezte alig hallhatóan, miközben tenyerét a kagylóra tapasztotta. Helyére csavarta a műanyag fedőt, gondosan a villára helyezte a kagylót, és intett, menjünk be a nappali szobába. Miután az előszobaajtót zajtalanul behúzta mögöttünk, elmondta, hogy úgy kell hagynunk a telefonkészüléket, ahogy van, és ahol van. Nem akar bajba keveredni. Megmagyarázta: az ilyen típusú mikrofonnal nemcsak telefonbeszélgetéseinket hallgatják le, de azt is, ami a közelben, tehát a nappaliban vagy az én szobámban elhangzik. – Zenét, şefule! – világosított fel. – Jó hangos zenét, betett ajtók és halkra fogott beszéd mellett. – S csontos, ravasz arcán tudálékos mosollyal, még hozzátette: – Ami a telefonbeszélgetéseket illeti..., ugye, érti? Értettem, hogyne. S különös megkönnyebbülés vett rajtam erőt. Az »azért mégsem«-ból »azért mégis« lett. Az időnként előjövő, felém kúsó gyanúból, feltételezésből pedig rám meredő bizonyosság. Érdekes, percig sem jutott eszembe, hogy kiszedem a kagylóból a mikrofont, és »kiverem a balhét«, leleplezem lakásom alkotmányellenes megsértését. Arra gondoltam, elteszem a bizonyítékot a mostaninál is nehezebb időkre, amikor – elsősorban önvédelemből – a legnagyobb hatással használhatom. Ezzel egyetértett a kezdetben eléggé megszeppent, de csakhamar megnyugodott Évi is. Nem vertem éppen dobra, de egyik-másik barátomnak, magyarnak meg románnak is, elmeséltem kalandomat az előszobai telefontal. S persze ígyekeztünk tartani az ajtóra, zenére és a hangosságra vonatkozó előírást. Nem is szólva a telefonálásra fordított figyelemről. Tettük ezt akkor is, amikor már nem volt rá – legalábbis a telefonkészülék miatt – szükség. Fél évre a történetek után ismét kihívtam a görögöt, hogy csináljon valamit a konyha mellé felszerelt csengővel, mert akadozik, megmegszakad. Együttal megkértem, vessen együttal egy pillantást az előszobai izére is. – Szívesen – vigyorgott a haver. Kicsavarta, megnézte, forgatta, a fény felé tartotta a kagylót. A mikrofon eltűnt belőle. – Ez mi? – bámultam én is a készülékre. – Pedig itt volt... – magyarázta, immár nem fojtott hangon, hanem tagoltan, jól érthetőn a sokat látott s még többet megtapasztalt görög.¹⁶ A szellemes részlet tartalmának ellenére telefonbeszélgetéseit 1989-ig lehallgatták, melynek kapcsán az állambiztonsági iratokat vizsgáló kutató számára számos dilemmát felvetve. Például, hogy miként értelmezhetőek a rögzített beszélgetések, tudva azt, hogy ezek sokszor mindkét fél lehallgatásának a tudomásával rögzültek, így egy „tudatos dezinformációt” jelenthetnek. Ugyanakkor a rögzítés módszerével kapcsolatban világos annak lejegyzéséből, hogy minősége változó, ugyanis sokszor nem értették vagy félreértették, vagy éppen félrefordították a magyar nyelvű párbeszédet. Valamint elképzelhető az is, hogy a sokszor órákat körmölő éppen beosztott ügynök bizonyos helyzeteket félreértve „se discută banalităţi cotidiane” címszóval bélyegezte.¹⁷ A jelen tanulmánynak nem célja

megválaszolni ezen kérdéseket, mindössze a felmerült forrás kapcsán mintegy módszertani fogódzóként említem a jövődöbeli hasonló típusú anyagokat kutatók számára.

Ami Domokos Géza megfigyelésének úgymond „hagyományos” részét illeti, ezzel szintén teljes mértékben tisztában volt, mivel „hivatali”, vagyis a Kriterion Könyvkiadó révén viszonylag gyakran, évente legalább kétszer ellátogattak a belügy munkatársai: „Amikor megalakult a Kriterion, eljött két belügyes, az egyik parancsnok volt,¹⁸ bemutatta a beosztottját,¹⁹ s elmondták: ők a Szekuritáté tisztjei, s időnként benéznek, szeretnének segíteni a munkában. A legjobb elkerülni, hogy az emberek és az intézmények eljussanak a hiba küszöbére, vagy ha hibát követtek el, idejében felismerjék, hogy tévúton járnak. Az ő feladatuk, a parancsnokaik elvárása szerint is, hogy segítsék a munkánkat, megóvjanak a hibák elkövetésétől. Ezt elmondták tisztelettudóan, szépen. Amikor eljöttek, nem túl gyakran, egy évben kétszer-háromszor, mindig telefonáltak előtte pár nappal, meggyeztünk, hogy fogadom-e, s akkor megkérdezték mindig, mi újság. S elmondtam azt, amit nem tudtam közölni azoknál, akik illetékesek lettek volna problémáink megoldásában. Elmondtam jó részletesen nekik, mert tudtam, hogy feljegyzést készítenek a beszélgetésről, és elküldik tájékoztatásul annak a párt- vagy állami szervezetnek vagy hatóságnak, amelyik ezekkel foglalkozik.”²⁰ Minthogy Domokos ezen információkat ismerősi köreiből is nyíltan kezelte, hasonlóképpen közölte a magyar diplomáciával, melyet feljegyzés által Koltai Ervin fedőnevű tmb. közvetített az 1983. február 1-jei találkozójukról. Domokosra jellemző óvatosság értelmében az esti órákban az egyik bukaresti parkban sétálva osztotta meg az információt a Kriterion kiadóval kapcsolatban tartó szekuritátés tisztekről. Ezek szerint „Popescu 55 év körüli, alacsony termetű, udvarias természetű, Moszkvában az ötvenes években a Maxim Gorkij irodalmi főiskolán is tanult,²¹ oroszul tud. Magyarul nem beszél. Beosztottja egy Tudor nevű – Domokos jellemzése szerint – primitív, gyenge képességű tiszt. Ritka látogatásain ügyetlen indokokkal igyekszik tájékozódni.”²² Koltai feljegyzéséből az is kiderül, hogy a Kriterion dokumentációs részlegének női munkatársát, „Helént”²³ a belügy megkísérelte beszervezni, mely esetről tanácsot kért Domokostól, hogy mitévő legyen. „Domokos azt javasolta, hogy menjen bele ebbe a munkába, mert az elutasításnak csak rossz következményei lesznek.”²⁴ Fontos kiemelni, hogy a kiadó történetében nem ez volt az egyetlen beszerzési törekvés, amelyhez Domokos javaslatát kérték. Mocanu Szemlér Judit esetében Domokos tanácsa az volt, hogy „Próbálg meg minél diszkrétebb lenni, visszafogottan nyilatkozni (...) Nem lehet durván visszautasítani, de próbálg diszkrét lenni. Neked kötelességed tudni, hogy ki, hol, mi?”²⁵ Dávid Gyula esetében, kinél szintén komoly zsarolási pozícióból közelítették, hasonlólt javasolt Domokos: „Nézd, mondd meg nekik azt, hogy a Kriterionnak van egy kapcsolata a Szekuritátéval, és te ezt a megbízást azzal a feltétellel vállalod, hogy minden jelentésednek a másodpéldányát elküldöd az igazgatódon keresztül ennek az elvtársnak.”²⁶ Mindkét esetben a beszerzés, vagy legalábbis a további jelentéstétel alóli kötelezettség elhárult, viszont ettől függetlenül – mint utóbb kiderült – volt olyan néhány olyan munkatársa a kiadónak, aki jelentett Domokos és körének tevékenységéről a Szekuritátén.²⁷

Domokos az 1983. február 1-jei séta alkalmával egy korábbi esetről is beszámolt Koltainak, egy három évvel korábbi történetet felelevenítve. 1980-ban a nemzeti színházak sepsiszentgyörgyi fesztiválján Domokos zsűrielnökként vett részt, és ezzel egy időben amerikai kongresszusi küldöttség is megfordult a

városban. Domokost a Sugás vendéglőbe ebédre invitálták, s erről az esetről, különösen az amerikaiakról érdeklődött a belbiztonság munkatársa, akit a forrás egy bizonyos Aulich Józsefként említett. Koltai lejegyzései szerint Domokos Aulichot egykori osztálytársaként említi (egyben pedig az aradi vértanú tábornok leszármazottja). Aulich neve más témakörben többször is előfordul a Koltai Ervin-dossziében, néhol Lajos, többször Józsefként, mindenik alkalommal tévesen, ugyanis Aulich Sándorról lehetett szó, aki valóban a megyei állambiztonság vezetőhelyettese volt ezredesi rangban az 1984-es leváltásáig.²⁸ Ugyanakkor nem osztálytársa, hanem mindössze két évfolyammal fiatalabb iskolástársa volt Domokosnak a Székely Mikó Kollégiumban.²⁹ Ami ennél is lényegesebb, hogy Domokos a Koltai tudomására hozott a belügyi szervek bérezésére és státusára vonatkozó információkat, amelyekről vélhetően a vele kapcsolatban álló tisztektől szerzett tudomást. Ez szerint 1982 decemberétől átlagosan 50%-kal emelték fizetésüket, ugyanakkor jelentős létszámemelés történt a belügyi és rendőri szerveknél, melyek kapcsán azt tapasztalta, hogy „*az illetékes központi pártrendezvények alkalmával (...) az illetékes ÁB-szerv jelenlevő dolgozói között rendkívül sok a fiatal frissen képzett káder.*”³⁰

Egy másik, a feljegyzés szerint jelentős eredményeket hozó találkozó Domokos és Koltai Ervin között 1979. december 14-én történt a nyugatnémet kulturális intézet fogadásán. Ez sem volt szokatlan gesztus abban az értelemben, hogy Domokos mindig is nyíltan vállalta a különböző külképviseletek munkatársaival ápoltságát, melyből különös figyelmet a magyar és az amerikai reláció érdemelt a román állambiztonság részéről. Megfigyelési dossziéjában különös hangsúlyt kapott a magyar diplomatákkal fenntartott „nem hivatalos és gyanús” minősített kapcsolata. Ezen találkozások alkalmával „megbélyegzően nyilatkozik” az állam és pártvezetés „nemzeti, veszélyes és hibás” politikájáról, a tragikus gazdasági helyzetről, sőt olykor „alkohol befolyása alatt” egyéb rágalmakat is megfogalmazott a pártvezetéssel szemben.³¹ Megfigyelési anyagai alapján az általam vizsgált időszakban a következő „Helgához” köthető (a titkosszolgálati iratokban többnyire Helga, ritkábban Hilda fedőnévvel illették a magyar államot s ahhoz köthető képviseletet), különböző beosztású személyekkel találkozott sűrűbben: Vékás Domokos, Karikás Péter, Rajnai Sándor, Göndör Péter,³² Szuhacs (néhol Szukhacsként szerepel a dokumentumokban) Katalin, valamint Hodicska Tibor. Kényelmes lenne feltételezni, hogy bizonyára valamelyikük Koltai Ervin fedőnéven továbbította az információkat a külügy mellett a kémelhárításhoz is, esetünkben azonban a diplomataügynök kiléte irreleváns. Domokos saját visszaemlékezésében is említi ezen találkozókat, továbbá azt is, hogy vélhetően ez piszkálhatta az őt figyelő román belügyi szervek fantáziáját: „*A magyar diplomatákkal fenntartott kapcsolatról meg mit mondjak? Nagy baj, kemény felelősségrevonás lett abból, hogy előzetes jóváhagyás nélkül elfogadtam Szűts Pál nagykövet vacsorameghívását, vagy részt vettem a követség 1988. szeptember 20-i fogadásán, ahová azért mentem, hogy megköszönjem Szűrös Mátyásnak a 60. születésnapomra küldött köszöntő levelét (...). Tiszteletreméltó embereket, jó barátokat láttam elsősorban azokban a magyar diplomatákban – a Gálfalvi házaspárral együtt leggyakrabban Hodicska Tibor politikai tanácsos házában fordultunk meg –, akikkel a tiltás és ellenőrzés dacára időnként titokban összejöttünk. A természetes viselkedés, a szuverén döntés és szabad elhatározás, a szigorú korlátok közé szorítható, ám végső soron meg nem törhető emberi méltóság kinyilvánítása volt csendes lázadásunk.*”³³

Visszakanyarodva Domokos 1979. december 14-i találkozájához, Koltaival történő beszélgetése kapcsán több téma körvonalazódott: a Kriterion körül egyre inkább apadó anyagi források, erdélyi értelmiségiek magyarországi lapokban megjelenő interjúinak kedvezőtlennek értékelt hatásai, valamint a romániai általános helyzetértékelés.

Utóbbiból érdemes röviden szemlézgetni, ugyanis jól tükrözi a korszakot megfigyelő szereplő elemzői attitűdjét: *„Domokos véleménye szerint a személyi kultusz és diktatórikus módszerek erősödése és kiszélesedése várható. Megítélése szerint az RKP főtitkára súlyosan paranoiás, betegsége a kongresszuson láthatóan kifejezésre jutott, az előző időszakhoz képest fokozódott. A Pírulescu-incidens³⁴ alatt hallatlan izgalomba jött, rángatózott és önkontroll nélkül kiabált. Felesége kifejezetten tüzelte Ceaușescut. A következő hónapokban a belügyi szervek tevékenységének élénkülése, szigorítások várhatók. Domokos elmondja, hogy a Kriterionnál december első napjaiban az állambiztonsági szervek két ezredese kereste fel »baráti beszélgetésre«, amelyen egyebek között éberségre intették, jelezték, hogy a kiadó munkatársainak többsége »külföldi kapcsolatokat« tart, ezek ellenőrzésének fontosságára hívták fel figyelmét.»³⁵ A külföldi kapcsolatok tudatos leépítésének megkísérlése visszatérő motívum Domokos megfigyelése kapcsán, aminek a Koltai-anyagban is megvan a nyoma. Koltai 1974 márciusában találkozott Csíki Lászlóval – aki ekkor a Kriterion szerkesztője volt – és feleségével. A találkozóról készült feljegyzésekből kiderült, hogy Domokos Géza figyelmeztette a Csíki házaspárt, hogy *„jobban tennék, ha megszakítanák a baráti kapcsolatok fenntartását a bukaresti magyar nagykövetség egyes munkatársaival, így Karikás Péterrel és Göndörékkel, mivel – Domokos szerint – a magyar diplomatákat hozza kellemetlen, veszélyes helyzetbe.»³⁶ A Csíki házaspár visszautasította a figyelmeztetést, de ennek ellenére megosztott számos olyan esetet, amely arra világított rá, hogy Domokosnak igaza volt, továbbá valóban kiemelten figyelték a magyar diplomaták mozgásait. Egy tíz évvel későbbi incidens rávilágított arra, hogy olykor nem volt egyszerű a Romániába akkreditált magyar diplomaták élete. Koltai Ervin 1983. február 15-i jelentése szerint Sepsiszentgyörgyön Sylveszter Lajos vacsoravendége volt, Lada-típusú diplomata rendszámú kocsival. Társaival együtt a kocsiból kiszállítva egy több főből álló rendőri csoport igazoltatta. *„Erre megkérdeztem, hogy látták-e milyen rendszámú kocsival van dolguk? Igenel feleltek. Megkérdeztem, hogy mi köze van ehhez, amire elég ingerülten azt felelte, hogy nincs oka a csodálkozásra, láttuk mi a rendszámot (...) és megállítják és megvizsgálják a mi állampolgárainkat. Erre azt közöltem, hogy erről a vizsgálólátról majd én is megkérdezem a román külügyminisztériumot. Láthatóan kissé zavarba hozta, visszaadta a papírokat valamiféle mormogással, hogy nem kell idegeskedni.»³⁷ A feszültségteljes jelenet ugyan mindössze 10 percig tartott, az utasok szerint megfélemlítés volt a cél. Koltai felettesének értékelése szerint a jelentése állambiztonsági értékű információt jelentett, mivel a Szekuritáté szoros ellenőrzés alatt tartja a VI. sz. objektum (vagyis a nagykövetség) diplomata beosztású munkatársait, azok vidéki utazásait. Az igazoltató rendőr viszonyosságra utaló megjegyzése összefügghetett a budapesti román kereskedelmi kirendeltség helyettes vezetője elleni intézkedéssel.***

Domokos 1979. december 14-i politikai helyzetre vonatkozó értékelőjében szót ejt az állambiztonsági módszerek jellemzőiről: *„Domokos szerint a vezetés tudatosan terjeszti a »milliomos írók, művészek« legendáját, hogy a közhangulatot, elsősorban a munkásságot – adott esetben könnyen ellenük fordíthatóak, ma-*

nipulálják. A vezetés számára – fejtegette Domokos – az írók, értelmiségiek esetleges mozgolódásai nem jelentenek különösebb aggodalmat. A belügyi szervek mindenhatósága, állandó jelenléte stabilizáló tényező. A módszerek fő jellemzője a prevenció, egyes ügyek, események elsajátítását az állandó figyelmeztetésekkel, a részletes tájékozottság demonstrálásával hártják el. Az is kétségtelen tény, hogy a romániai személyi kultusznak nem velejárója a fizikai megtorlás és erőszak.

A fő kérdés a munkásosztály helyzete. Itt viszont megállapítható, hogy az alapvető tömegeket a paraszti életformától éppen elszakadt első generációk adják, melyeknek az urbanizálódás a viszonylag magasabb kereseti lehetőségek meghatározó jelentőségűek. A parasztság az elmúlt évtizedekben beletörődött a szövetkezetesítés adta siralmas helyzetbe, itt általános züllés figyelhető meg.

A demokratikus kezdeményezéseket vagy lehetőségeket nem tűri a kultuszos irányítású rendszer.

Az ideológiai életről Domokos azt tartja, hogy a külső hatások közül hibás lenne a kínai befolyás és módszerek itteni átvételét feltételezni. A jelenlegi kínai belső átrendeződés és átértékelés miatt különösen nem lehet ez időszerű. A román politika számára, amennyiben lehet modelltól beszélni, a példaadó nem a kínai, hanem a koreai gyakorlat.

A magyar nemzetiség közérzetét, szellemiségét a román tömegekhez képest Domokos annyiban tartja kedvezőbbnek, hogy nem süllyed el a nacionalista népbuittásban, az általánosan alacsony kulturális szinthez, mércéhez viszonyítva megőrzi és fejleszti a magyar kultúrán keresztül tudati szuverenitását. Ilyen értelemben kifejezetten elszakadásról is lehet beszélni. Hangulatilag egyébként terjed a felülemelkedettségből vagy kívülállásból fakadó ironikus magatartás. A fennmaradás és fenntartás igényének számos szép példája van. Ezek közé tartoznak a nagy sikerű, forró hangulatú Kriterion-estek is. A napokban éppen a nehezen mozduló nagyváradiak rendeztek 800 fős Kriterion-találkozót, ami áttételesen politikai fórum is volt.”³⁸ Domokos és mások hasonló jellegű elemzéseit segíthették Koltai 1983. április 18-ra datált, részletes, 12 oldalas jelentését a romániai magyarok helyzetéről. Ebben összesítve négy vonulatban összefoglalhatóan fogalmazta meg a romániai magyar személyekkel és intézményekkel szembeni „türelmetlen magatartást:”

1. Nemzetiségi érzelmeiket-tudatukat föl nem adó személyiségek általában lassú, fokozódó félreállítására tisztásokból, közszereplésből: Például Fazekas János, Huszár Sándor, Gálfalvy Zsolt, Király Károly stb.

2. Ezzel párhuzamosan és ezt előkészítő, ezek fokozódó kompromittálása, lehetetlenné tétele: Domokos Géza, Gáll Ernő, Bodor Pál stb.

3. Ostorcsapásként megfélemlítésükre – s egyúttal szélesebb rétegek megfélemlítésére – többé-kevésbé hivatalos vegzáció, házkutatás, kihallgatás, ritkábban letartóztatás: Méliusz József, *Ellenpontok* szerzői, Cs. Gyimesi Éva, Csépi Sándor.

4. Közvetlenül: a nemzetiségi megnyilvánulás intézményes kereteinek fokozatos beszűkítése.³⁹

Mindezek tanulsága alapján kijelenthető, hogy a magyarországi kémelhárítás és külügyi képviselet ugyan rendkívül dogmatikus, internacionalista politikai és szakmai neveltetésben részesült az 1950–1960-as években, melyek számára a „kisebbségi kérdés” a szakirodalom eddigi feldolgozásaival ellentétben valamivel hamarabb megjelent, mint az eddigi rögzített 1980-as évek.⁴⁰

Az meglehet, hogy a BM III/II. Csoportfőnökség Romániára vonatkozó irataiban első ízben csak 1983-ban említenek egy bukaresti kémelhárító rezidentúrát, viszont ahogy a fenti példa is bizonyítja, a romániai magyar értelmiségiek mozgásait már az 1970-es évek elejétől szorosan követték. Domokos esetében pedig a bizalmas jelentései, ha nem is követhetőek vissza részletekbe menően a román belügyi szervek által összeállított megfigyelési dossziéjában, gyakori kapcsolat-tartásait a diplomatákkal leginkább a külföldi útjainak megvonásával büntették.⁴¹

■ JEGYZETEK

1. Ungváry Krisztián: *A Kádár-rendszer kémelhárítása*. In Tischler János (szerk.): *Kádárizmus. Mélyfúrások*. Évkönyv. Budapest, 1956-os Intézet, 2009. 353–354.
2. Erről lásd: Stefano Bottoni: „Baráti együttműködés”: a magyar–román állambiztonsági kapcsolatok (1945–1982). *Történelmi Szemle*, 2011/2. 255.
3. Bartha Katalin Ágnes (szerk.): *Egy nemzetiségi könyvkiadó a diktatúra évtizedeiben (1969–1989). Beszélgetések a Kritérium munkatársaival*. Kolozsvár, Polis Könyvkiadó, 2020. 369.
4. ACNSAS: DUI „Gheorghiu” (Domokos Géza) I. 203.541, vol. 1–34.
5. Stefano Bottoni: i. m. 256.
6. Mezei József: A Belügyminisztérium III/II. Csoportfőnöksége által foglalkoztatott hálózat és a szervezet által folytatott operatív ügyek elemző vizsgálata 1975 és 1985 között. PhD-értekezés, NKE, RTK, Bp., 2022. 202.
7. Ungváry Krisztián: i. m. 362.
8. Biczó György dr. nagykövet 1974–1978 között, Rajnai Sándor nagykövet 1978–1982 között, valamint Barity Miklós nagykövet 1982–1985 között szolgált. Lásd: Baráth Magdolna – Gecsényi Lajos [szerk.]: *Főkonzulok, követek és nagykövetek, 1945–1990*. MTA Bölcsészettudományi Kutatóközpont Történettudományi Intézet, Budapest, 2016. 126.
9. Hodicska Tibor: *Négy szemközt Ceausescuval*. Pallas Akadémia Könyvkiadó, Csíkszereda, 2014. 152.
10. Jellemzéséhez hozzátartozott az 1956-os eseményekben, valamint a Nagy Imre és társainak Snagovból történő hazaszállításában játszott ellentmondásos szerepe. Uo.
11. Rajnai Sándor (1922–1994) magyar rendőr vezérőrnagy, diplomata. 1946-tól a politikai rendőrség tisztje, 1950-től az Államvédelmi Hatósága Belső Reakció Elleni Harc osztályán a II. alosztály vezetője, 1956 és 1962 között a BM Politikai Nyomozó Főosztálya vezetőjének helyettese. 1962-től 1964-ig moszkvai követségi tanácsos. 1966 júliusától a BM III. Főcsoportja vezetőjének helyettese, 1967-től a III/I-es csoportfőnökség (hírszerzés) vezetője. 1976-ban nyugállományba vonult, de 1978-tól diplomáciai szolgálatba került. 1978–1982 között bukaresti, 1982–1989 között moszkvai nagykövet. 1982-től 1989-ig az MSZMP KB tagja. Földes György: *Magyarország, Románia és a nemzeti kérdés – 1956–1989*. Napvilág Kiadó, Bp., 2007. 543.
12. Lásd: Fodor János – Novák Csaba Zoltán (szerk.): 100 év száz kiemelkedő romániai magyar személyiség. Iskola Alapítvány Kiadó, Kolozsvár, 2019. 214–217.
13. Bartha Katalin Ágnes, Kiss Ágnes, Dávid Gyula, Novák Csaba Zoltán, Lőrincz D. József, Kántor Lajos stb.
14. ACNSAS: DUI „Gheorghiu” (Domokos Géza) I. 203.541, vol. 1–34.
15. ACNSAS: i. m. vol. 2., 265.f.
16. Domokos Géza: Domokos Géza: *Esély II. Visszaemlékezés 1989–1992*. Pallas-Akadémia Kiadó, Csíkszereda, 1997. 139–141.
17. Fordítás: mindennapi banalitásokról fecsegnek
18. Stelian Popescu parancsnokról van szó. Lásd: Bartha Katalin Ágnes: i. m. 346.
19. Szemlér Judit őt „Tovarásul Tudorként” ismerte. Uo. 147.
20. Bányai Éva: *Sikertörténetek kudarcokkal*. Komp-Press Korunk Baráti Társaság, Kolozsvár, 2006. 158.
21. Ugyanitt tanult és diplomázott Domokos is 1949–1954 között.
22. ÁBTL – 3.1.2. – M-40018, „Koltai Ervin”. 326.f.
23. Diatcu Elenáról (Schmidt Helén) van szó, aki a dokumentációs és a gazdasági osztályon dolgozott, a kiadó olvasótalálkozóinak szervezője volt, valamint a kisebbek nyelvek (ukrán, szlovák, zsidó, török, tatár, lipován stb.) szerkesztését menedzselte. Bartha Katalin Ágnes: i. m. 21.
24. ÁBTL: i. m. 327.f.
25. Bartha Katalin Ágnes: i. m. 147.

26. Tekei Erika (szerk.): *Kriterion 50+. Interjúkötet a Kriterion Könyvkiadó több mint 50 éves történetéről*. Kriterion Könyvkiadó, Kolozsvár, 2022. 67.
27. Különböző források Gabriel Gafiát nevesítették, azonban H. Szabó Gyulának az a benyomása, hogy Domokos tudhatott róla. Bartha Katalin Ágnes: i. m. 65.
28. Erdélyi Magyar Hírügynökség 1984/64 sz. jelentése. web: <https://emh.adatbank.ro/jelentesek/1984B.pdf> (2024. 05. 04.)
29. A sepsiszentgyörgyi református Székely Mikó Kollégium Gimnáziumának és Leányközépiskolájának évkönyve az 1943/44. tanévről., 21.
30. ÁBTL: i. m. 326.f.
31. ACNSAS: DUI „Gheorghiu” (Domokos Géza) I 203.541, vol. 1., 398.f.
32. Göndör Péter magyar diplomata. A bukaresti nagykövetség kultúrattaséja (1980), 1983-tól az MSZMP KB külügyi osztályának munkatársa, 1996-tól a hágai követség tanácsosa, 2006 óta a Magyar Köztársaság strasbourgi Európa Tanács melletti állandó képviselőnek tagja. Földes: i. m. 522.
33. Kihagyás tőlem. Domokos Géza: i. m. 163–164.
34. Pîrvulescu, Constantin (1895–1992) román politikus. Az RKP egyik alapítója. 1960-ban kizárták a pártból. Később rehabilitálták, de vezető tisztségbe már nem került. Az 1979-es pártkongresszuson felszólalt Ceaușescu újraválasztása ellen. 1989-ben „a hatok” nyílt levelének egyik aláírójaként bírálta a Ceaușescu-rezsim politikáját. Földes: i. m. 542.
35. ÁBTL: i. m. 239–240.f.
36. ÁBTL: i. m. 242–243. f.
37. ÁBTL: i. m. 330–331. f.
38. ÁBTL: i. m. 242–243. f.
39. Uo.
40. Erről lásd: Stefano Bottoni: i. m. 255.
41. Míg az 1970-es évek végével bezárólag járhatott kétszer is az Egyesület Államokban, két évente Magyarországon stb., addig 1979-től nem engedélyezték szakmai vonatkozású kiutazásait.

